

M Ű V É S Z E T

HORIZONT ÉS PERSPEKTÍVA

— SZEGEDI SZABADTÉRI JÁTÉKOK —

1965-ben hetedszer került sor Szegeden a szabadtéri játékok megrendezésére. A műsorban Erkel *Bánk bán*-ja, Puccini *Turandot*-ja, Madách *Az ember tragédiája*, Bernstein *West Side Story*-ja, valamint egy hangverseny szerepelt. A tizenöt előadásnak hetvenötezer nézője volt. A játékok időszakában — körülbelül egy hónap alatt — kétszázötven ezer vendég látogatott el a Tisza-parti városba.

A siker tehát kétségtelen. A kezdeményezés — ennyi esztendő tapasztalatait mérlegelve, úgy tűnik — kinötte a gyerekcipőket, kezdi megtalálni egyéni profilját; bebizonyította azt, hogy szükség van rá, hogy igény — tömegigény — mutatkozik iránta. Bebizonyította *életképességét*.

Sajnos a tények nem győztek meg mindenkit. Ez évben is tanúi lehettünk bizonyos — szakértőktől és nem szakértőktől — eredő *téveszmék újra jelentkezésének*. Ezek a téveszmék nem újak, s talán nem is lenne érdemes vitatkozni velük, ha nem kísérténe az évről évre megismétlődően, már-már feltűnő makacssággal, ha nem próbálnák segítségükkel újra meg újra befolyásolni, a Szegedi Szabadtéri Játékok ellen hangolni a közvéleményt. S habár tudjuk, hogy téves premisszákból csak hamis következtetésekre lehet jutni — ez a *mai téveszmék régi tanulsága* —, hatásukat veszélyes lenne lebecsülni, elhallgatni. Vitatkozni, felelni kell hirdetőikkel, míg be nem látják, hogy felemás alapról érvelnek, vagy míg le nem lepleződik a gondolataikat sugalló esetleges elfogultság, szubjektivitás, rosszindulat.

Egyik lapársunk cikkírója például — feledve mindazt, ami egyszer volt vitákban már tisztázódott — azzal rontott neki a Szegedi Szabadtéri Játékoknak, hogy *nem eléggé „szegedi”*. Töprengtem eleget rajta, vajon miért kellene „szegedinek” lenni a Bánk bán-nak, a Turandot-nak, Az ember tragédiájának, vagy a Psalmus Hungaricus-nak — esetleg a West Side Story-nak? S ha már — az említett cikkíró szerint — sem önmagukban, sem a műsorsorozatot alkotó összességükben nem azok, akkor vajon milyen művekkel — s az e művek szintéziseként kialakuló milyen műsorprofillal — kellene helyettesíteni őket, hogy e nagy nyári produkció ne csak nevében, hanem jellegében is „szegedinek” — és ne pécsinek, miskolcinak, debreceninek, győrinek — nevezetethessék? Nem tudtam rájönni e titok nyitjára, csak azt a tanulságot fogalmazhattam újra magamban, hogy *a valóságot nem lehet hamis normákhoz mérni*. Ugyanis véleményem szerint a Szegedi Szabadtéri Játékok műsora van annyira „szegedi”, amennyire „budapesti” például a Magyar Állami Operaház műsora — legfeljebb ez utóbbitól nem szokás számon kérni a „budapestiséget”. Sajnos Szegednek nincs Mozart-ja, mint Salzburgnak, nincs Wagner-je, mint Bayreuthnak — de attól tartunk, hogy e tekintetben más magyar városok sincsenek sokkal előnyösebb helyzetben. Ilyen „profil” tehát nehéz lenne adni az itteni játékoknak, ezért nem is egészen fair dolog számon kérni tőle... Tagadhatatlan: a szabadtéri játékokat — végső fokon és elvileg — megrendezhetnék éppen Debrecenben, Miskolcon, Pécsen vagy éppen még Budapesten is. Miért rendezik hát mégis itt, e Tisza-parti metropolisban? Részint azért, mert a helyi Dóm tér szinte egyedülállóan nagyszerű lehetőséget biztosít a szabadtéri produkciók számára; azért, mert a város szerencsés fekvése megkönnyíti a nagyobb arányú külföldi idegenforgalmat is; azért, mert e szépen fejlődő — és nem irodalmi, művészeti hagyományok nélküli — város mindinkább ki is érdemli a megtisztelő „fesztiválváros” címet; és azért, mert a tervszerűen felépített műsorú, évről évre ismétlődő programú honi szabadtéri játékok gondolata — mint sokak, de úgy látszik, nem elegek előtt ismeretes — itt vetődött fel és valósult meg a gyakorlatban *Magyarországon először, Szegeden*. (Gondolom, a megelőző misztériumkísérletekből alig-

ha lehet vitaképes érvet kovácsolni.) Továbbmenve: egyezzünk már meg végre egyszer s mindenkorra abban, hogy a Szegedi Szabadtéri Játékok *nem* — egészen pontosan: *nem csak* — *Szegedé, hanem az egész országé.* (Annál inkább, mert az eddigi tapasztalatok szerint nyáron hazánkban ez a produkció biztosítja, szinte: versenytárs nélkül, a színvonalas művészeti munka „folyamatosságát”, szemben a gyanús hakni esztrádokkal, monstre giccsel, a holdvilágos, szünyogzűmmögéses szórakoztató-p a r r a l. S nem tagadjuk, azt szeretnénk — mert az elmúlt hét év eredménykeltő tapasztalatai is erre utalnak —, ha *egész Közép-Európáé lenne.* S ettől még nyugodtan hívhatják — *horribile dictu: ellentmondás veszélye nélkül* — *Szegedi Szabadtéri Játékoknak.*

Azt se feledjük, hogy a produkció jellegében és a maga nemében *egyedülálló.* Nincs hazánkban társa, hasonmása, mint ahogy például a közhíháznak van. Így itthon nincs mihez hasonlítani. Ezért mérik össze unos-untalan Salzburggal, Bayreuthal — hogy csak a klasszis viszonyító normákat említsem. Alapjában véve nincs is ebben a méríckelésben hiba, hiszen „művészeti világszínvonal” is van a világon, s ha többet, jobbat akarunk, nemes veretű példák felé kell törekednünk. Mégis, mikor efféle összevetésekről hallok, elgondolkodom. Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, hogy mindeme gondolatjátékokban van egyfajta mechanizmus, mely jobbára éppen e szabadtéri játékokkal kapcsolatban jut érvényre, s más esetekben nem működik. Ritkán hallani, hogy Operaházunkat — a feltételezett egyenlőség elve alapján — a milánói Scalával vagy a New York-i Metropolitannel mérnék össze. Pedig ha folytatni akarjuk e nem túl szerencsés képzetársítást, akkor esetleg arra a megállapításra juthatunk, hogy *a maga viszonylatában a Szegedi Szabadtéri Játékok körülbelül olyan aránylatot képvisel a bayreuthi produkcióhoz mérve, mint amelyen viszonylat a Magyar Állami Operaház és — mondjuk — a milánói Scala összemérésben kifejeződik.* Ettől függetlenül adhatunk mi itt is ott is nagyon-nagyon értékeset, ám jobb, ha eltekintünk a minduntalan való méríckelésről, mert a végén még kiderül, hogy nem csak Szegeden nem találni Callasnak párját, hanem másutt se, akkor aztán hosszú távra elmegy a kedvünk e mechanikus viszonyításoktól.

Amit eddig mondtunk, részint a kritikát is érinti. A kritikát, amelynek sohasem szabad eltekinteni a mérlegeléstől sem. A játékok esetében ennek hiányát sokszor tapasztalni. Noha a kritikusknak, a kritikának feltétlenül figyelembe kell venni egy-egy nyári idény műsorának mérlegelésekor, hogy egy négy-öt bemutatót magába foglaló műsorterv, bárhogy szeretnénk és bármilyen jó is lenne, semmiképpen sem produkálhat olyan téma- és műfajbeli változatosságot, sokoldalúságot, mint a közhíházaink 15–20–25 műből álló évi repertoárja képes. S ha ehhez hozzávesszük azt, hogy műsoruk összeállításakor sokszor még közhíházaink vezetői is komoly gondokkal küzdenek, akkor mutatkoznak csak meg igazán előttünk a szabadtéri műsorterv lehetőségeinek *korlátai — mindenki tudja, kevés mű alkalmas szabadtéri előadásra is, kicsi a választék.* (Az viszont igaz, hogy a rendelkezésre álló lehetőségeket maximálisan kell kihasználni, s ilyen tekintetben bizony sokszor helytálló és jogos a bíráló.) Azért lenne mindig, minden esetben szükség a kritikus mérlegelésre, nehogy abba a hibába essünk, hogy olyan dolgot kérjünk számon a Szegedi Szabadtéri Játékoktól, amire — ezért vagy azért — az egész magyar színházi élet sem képes. Valaki a közelmúltban írt cikkében kétségbeesve-kürtölte világá, hogy az idén esett a játékok zenei színvonala. S még ha igaza is lenne — véleményünk és sokak véleménye szerint nincs igaza —, miért volna ez olyan rettenetes dolog (például annyira, mint e cikkíró sugallja, hogy a játékok létét veszélyeztetné)? A művészi-művészeti fejlődés, különösen a részint reprodukáló-ágakban *távolról sem irreverzibilis.* Bizony, még a „legjobb családban” is akadnak megtorpanások, stagnálások, törések, félresikerült nekirugaszkodások, visszaesések. Ez legalább annyira velejárója a művészi alkotómunkának (töméntelen példa van rá), mint például mondjuk a kritikus munkának a mértéktartás. Miért ne fordulhatna elő a Szegedi Szabadtéri Játékok színvonalát illetően stagnálás, időleges visszaesés? — amikor ilyesmi mindenütt megeshet, és senki nem ütközik meg rajta, legfeljebb a *létfogósultság kétségbe vonása nélkül: szová teszi!* Veheti-e valaki magának azt a jogot, hogy *kizárólag* a Szegedi Szabadtéri Játékoktól követeljen

olyan kerekded tökéletességet (ami elképzelhetetlen), amelyet csak közzéval lehet rajzolni?! Úgy hisszük, nem. Sajnos akadt rá példa.

Amit elmondtunk, nem azért mondtuk el, mintha a Szegedi Szabadtéri Játékokkal kapcsolatban a „semmit, vagy jót!”, a „dicséret illeti, nem bírálat!” elvét vallanánk, hanem azzal a szándékkal, hogy felhívjuk a figyelmet azokra a felhangozásokra, amelyek az idén is rossz ízt, bántó „melléközejt” adtak egyes megnyilatkozásoknak. Nem hagyhattuk szó nélkül őket, keresve közben indítékuk rugóit, és felfigyelve ellentmondásosságukra.

*

Elsőként a *Bánk bán* került sorra az idei programban — estéről estére egyenletesedő előadásban, jó énekesi teljesítményekkel újabb híveket szerzett Erkel muzsikájának, s egyben dokumentálta a játékoknak azt a törekvését, mely adott szintű, de haladó zenei hagyományaink ápolásában, népszerűsítésében fejeződik ki.

A *Turandot* bemutatója már természetesen sokkal többet adott, teljesítményben is, kiállításban is. A külföldi vendégművészek jó hírnevükhöz méltón szerepeltek, a látványos színpadképek felerősítették a mű hatását. Így a *Turandot* idei premierje élmény lett, bár nem szolgált korszakalkotó meglepetésekkel, *mértékletességével is tartotta az eddigi nivót*. Csak sajnálhatjuk, hogy a közönség érdeklődése mérsékelt volt (egy vagy két estén „mindössze” négy-ötvezren foglaltak helyet a nézőtérben), mint amennyit a produkció méltán megérdemelt volna. Lehet, hogy az okok között szerepelt az előre meghirdetett tv-közvetítés is, de feltehetőleg a szervezőgárda is túl biztos volt a sikerben, és kevesebb energiát fordított a nagyobb méretű közönségszervezésre.

Meglepően nagy tömeg hallgatta végig az óriás színpadon rendezett hangversenyt, melynek fénypontja Fischer Annie vendégszereplése volt. Hallatlan biztonság, briliáns technikája, mély átélésről tanúskodó játéka „vastapsos” sikert hozott — de valahogy mégis az volt az érzésünk, hogy az ilyen jellegű koncertek nem e „mammut-nézőtér” elé valók, mert legyen ugyan a zenekar teljesítménye bármilyen nagyszerű, a szolistaé bármilyen emlékezetes, a látványosság szolgálatára épített hatalmas színpad bizony „megtöltetlen” marad, ezért a produkció rendszerint *egyensúlyát veszti, légüres térbe kerül*.

Nagy vihart kavart *Az ember tragédiája* és a *West Side Story* bemutatója. Pro és contra olyan szenvedélyes megnyilatkozásokra figyelhettünk fel, amelyekre ritkán van példa — egy-egy színházi premierrel kapcsolatosan — a magyar sajtóban. A rendezői munkák és a színészi teljesítmények értékelésekor egymással olyannyira szöges ellentétű vélemények és meggyőződések csaptak össze, hogy aligha volt irigylésre méltó helyzetben az az olvasó, aki nem láthatta a vitatott előadásokat, ezért csak a kritikákra hagyatkozhatott. S általában élenkítőleg is hat az effajta hírlapi pezsgés. Biztosak is vagyunk benne, hogy egynémely vezető színházunk művészgárdája örülne, ha munkája tizedennyi sajtóvisszhangot kapna, de... — valahogy *túlzott volt a szélsőségesség*. A párbeszéd, amit kritikásaink folytattak a „szélsőjő” és a „szélsőrossz” alapállásából, éppen szélsőségességénél fogva erősítette a kritika objektivitásába vetett — különben is eléggé ingatag, vagy sokszor megingatott — hitet. Tudjuk, van objektív igazság, mely súlyuk szerint méri a rendezők és a színészek teljesítményeit. Azt sem tagadjuk, hogy ennek az igazságnak a megközelítése több oldalról lehetséges, és hogy *a teljesítmény értéke jelentős, ha a kritikus elemzés az igazság közelébe férközhet*. Sajnos az volt az érzésünk, hogy a „kritikusai rádiusz” ez esetben a reális méretek fölé nagyobbodott, és ezért történhetett, hogy több cikkíró olyan kerületen körözött, melynek *minden pontja bizony eléggé messze esett a fókuszban levő igazságtól*.

A — sok hátrányú, kevés előnyű — normatív esztétika is megkapta a maga vokását. Néhányan *Az ember tragédiája* Major-féle rendezési koncepcióját tették meg a ma egyedül lehetséges Tragédia-rendezés abszolút normájává, és ehhez próbálták mérni az idén ismét felújított Tragédia rendezőjének, Vámos Lászlónak a teljesítményét. Az összehasonlító művelet végeredménye egy percig sem lehetett kétséges: *ha a Major-féle koncepció az egyedüli lehetséges jó, akkor a hozzá mért és viszo-*

nyitott Vámos-féle elképzelés csak rossz lehet. (Arról persze elfeledkezünk, hogy az ilyen felemás „aránypárokát” visszajukra is lehet fordítani, méghozzá meglepő eredménnyel.) Így került egy időre Vámos László a hírlapi támadások pergőtüzébe; s a konfliktus „jó magyar szokás szerint” azzal végződött, hogy a támadó cikkek megjelenését követő két Tragédia-előadás tizenöt ezer néző rendezett spontán rokonszenv-tüntetést Vámos László mellett. (A túlméretezett támadásoktól és a rokonszenv-tüntetésektől is *szívesen eltekintettünk volna.*)

Nos, ismerjük a Major-féle Tragédia-konceptiót. Sok érték hordozója, jelentős mérföldköve az új és új eredményeket felmutató Madách-értékelésnek, jó közelítés egy, a teljességre törő Tragédia-interpretáció felé. De mondjuk meg őszintén, ismerve az akkori évek tapasztalatait: az értékes, konstruktív elvekre épült előadás valahogy nem tudta „megfogni” a közönséget. Nem kötötte le a hatalmas nézősereg figyelmét. (Jellegét tekintve a produkció inkább közsínházba kívánkozott.) Így egy ekkora színpadon nem felelhetett meg a rá háruló feladatoknak. A csapannó érdeklődés is okozta, hogy ebben az időszakban a Tragédia lekerült a játékok műsoráról. Ezzel egy olyan standard alkotás esett ki a műsortervből, amelynek *Szegeden nem csak múltja volt, hanem jövőjének is kellett lenni.* Érthető, hogy rövid szünet után ismét napirendre került a felújítás gondolata. Csak dicsérhető a szegedi szabadtéri vezetőinek kezdeményezése, hogy vállalva a kísérletezés veszélyeit és buktatóit is, azt a Vámos Lászlót bízták meg a Tragédia rendezésével, akinek Madách értelmezése gyökeresen eltért az eddigi interpretációktól, és aki egy teljesen új felfogású előadást produkált, ráadásul „felújított” szereplőgárdával, rövid idő alatt. Vámos arra a helyes feltételezésre alapozta elképzeléseit, hogy egy „maratoni” méretű színpadon nem lehet egy, csak az intellektualitásra építő kamara-produkciót megvalósítani, amelyben a látványosság csak járulékos elemként szerepel. Nála ez utóbbi a koncepció centrumába került, mégpedig azzal a szándékkal, hogy a madáchi mondanivaló kifejezésének szolgálatába állítsa. Ezt a célkitűzését minden ellenkező híreszteléssel szemben többé-kevésbé sikerült megvalósítania. Ha azt állítanánk, hogy az előadás minden részletében tökéletes szinkronban volt a mondanivaló hangsúlyozása a látványossággal, talán túloznánk. *De a lényegében helyes rendezői koncepció alapjait megvalósult.* Az ideai Tragédia-felújítás tömegsiker lett – mintegy harmincezer ember látta, élvezte, értette, került közelebb a mű mondanivalójához, legnagyobb nemzeti drámánk megszeretéséhez. A maga módján a négy előadás egy kicsit kultúrforradalmi tett is volt, hiszen a nézők java része a kultúra nagy alkotásaival most ismerkedő ember volt, s Madáchcsal való „találkozásuk” igen jól sikerült.

Nem tagadjuk, akadtak a látványosságban *túlzások is.* Több kritikus joggal és helyesen javasolta egyik-másik megoldás elhagyását, mással való helyettesítését. (Itt jegyezzük meg, hogy a látványosság olykori túlkompenzáltságában egy kicsit a nem éppen korszerű technikai berendezés is ludas volt, s ezért lehetett, hogy néhány, máskülönben igen ötletes és eredeti elképzelés visszajára fordult, s hatásában *negativizálódott.*) A jogos kifogások tanulságaikban mindenesetre megszívlelésre méltók, s a jövő évi színrehozatalkor figyelembevételükkel kell erősíteni az előadást.

Kicsit mostohán bánt el a kritika a szereplőgárdával. Pedig Gábor Miklós Lucifer-je megérdemelte volna az érdeklődést és a részletesebb elemzést. Igaz, gyökeresen különbözött az eddigi Luciferektől, egészen más felfogásban hozta színpadra a figurát, mint nagynevű elődei. Viszont: Gábor értelmezésében Lucifer több lett az *ellentmondás „szelleménél”, realizálódott, „emberiesült.”* A régebbi megjelenésekben döntő szerepet kapott elvontság, „tisztá intellektualizmus” Gábornál mai ízü hetykeséggé, az ironizálással is rokon vagabunduságá oldódott, mintha egy kicsit arra törekedett volna, hogy huszadik századi önmagunkat is felvillantssa az eddig jobbára időtlenné merevített figura gesztusaiban. Alakítása vitatott volta ellenére is rendkívül figyelemreméltó – még ha a deklamatív felfogás hívei számára olyannyira szokatlan, elvetendőnek tűnt is.

Ruttkai Éva az előadás egyik meglepetése volt – Évája új szint adott e sokat játszott, elemzett szerepnek. Nagy Attila sem keltett csalódást ebben a – színházi

tekintetben — bizony eléggé „hőszegény” világban. Igaz, intellektuális erőben még nem mérkőzhetett Luciferrel, de szép orgánuma jól érvényesült.

Örömmel értesültünk arról, hogy 1966-ban ismét Vámos László rendezésében kerül színre Szegeden Madách műve. Ez évi teljesítményével joggal érdemelte ki a bizalmat. S ha lefaragja a látványosságok túlzásait, ha az eddigi tanulságok figyelembevételével tovább érleli a produkciót, biztosak vagyunk benne, hogy jövőre is nagy sikernek lehetünk tanúi, s Madách híveinek száma újabb tízezrekkel gyarapodik majd a szegedi előadás jóvoltából.

Az idény másik, nagy sajtóvisszhangot kiváltott bemutatója a *West Side Story* volt. Bernstein művének magyarországi első bemutatóját hatalmas várakozás előzte meg. A műről, s a belőle készült filmről már évek óta legendák forogtak közszájon hazánkban. A felfokozott érdeklődés az utolsó hetekben már szinte hisztérikussá növekedett.

Jegyezzük meg mindjárt: *e hisztériát nem itt Szegeden keltették.* Az a sajátos „közeg” hozta létre, mely mindig működésbe lép nálunk, amikor olyan, Nyugaton már világsikert aratott alkotások honi bemutatójáról van szó, amelyekről nálunk éveken át csak beszéltek, írtak, vitatkoztak, de e rendkívüli alkotások megtekintése csak a Nyugaton járt szerencsésebbeknek sikerült mind ez ideig.

Akárhogy is történt, ilyen helyzetben mindenki valami egészen rendkívüli művet és egészen rendkívüli előadást várt. A várakozás túlfutótt légkörében olyan magasra került a mérce — hogy a követelményeknek szükségszerűen sem a mű, sem az azt Szegeden bemutató együttes nem tudott megfelelni. Meggyőződésünk, ha a premierre „normális” körülmények között kerül sor, az a tisztas siker nem maradt volna el, amit a mű és az azt bemutató együttes feltétlenül kiérdemelt. Az angol társulatban egy tehetséges, egyénenként jól táncoló, nem rosszul éneklő és megfelelően játszó kollektívát ismertünk meg. Nem tartoznak a világ színjátszásának élvonalába, de teljesítményükkel nem is hoztak szégyent a szabadtéri játékokra. A bemutató összehatásán viszont sokat rontott a rendkívül vitatható díszlet-megoldás, az, hogy a hatalmas színpad, kellő számú statisztéria hiányában sokszor bántóan üres maradt, valamint a „meghúzás” után is hosszúnak tűnő angol dialógusok, melyekből a nézősereg döntő hányada egyetlen szót sem értett.

A *West Side Story* magyarországi — szegedi — színrehozatala nem volt tanulságtalan. Jelezte, el és szabadtéri játékok még egy ilyen méretű kísérlet súlyát és következményeit is el tudja viselni. A félsiker — minden összetevőjével egyetemben — igen elgondolkodtató. Valaki azt állította, hogy a szegedi produkciót csak a sznobok látták. Gondolom: látták azt mások is. S sznobok és nem sznobok az eddig hallott legendák után szembetalálkozhattak a valósággal. Megbizonyosodhattak arról, hogy *nem szabad mértékvesztve, látatlanban lelkesedni semmiért, ha megannyira Nyugatról jön is, mint a Story, s ha mégakkora világsikert aratott is, mint a Story.*

Már ismerjük a jövő évi programot, s bizakodunk, hogy az ideinél nem hoz kevesebb sikert. Szerencsés ötletnek látszik a *Háry János* felújítása — a teljes Magyar Állami Népiegyüttes közreműködésével. *Gershwin* operája, a *Porgy and Bess* színrehozatala is feltehetőleg találkozik majd a közönség egyetértésével. A vendégszereplő balettegyüttest és műsorát még nem ismerjük, de az elmúlt évek balettbemutatóinak osztatlan sikere arra enged következtetni, hogy a játékok vezetői ez esetben is helyesen gondoltak a meglévő közönségigény kielégítésére.

Az eltelt hét esztendő során már bebizonyosodott, hogy a Szegedi Szabadtéri Játékok bizonyos szempontból a népszínház funkcióját is betölti. Tudjuk, nem könnyű feladat a népszínházjelleg a színvonal állandó növelésével — következésképpen — összeegyeztetni. Mégis ebben, a színvonal következetes emelésében, ugyanakkor a népszínházjelleg megtartásában látjuk a jövő útját. S talán már nem kell hozzá tíz-tizenöt esztendő — mint gondoljuk —, hogy ez az életrevaló kezdeményezés megközelítse azt a világszínvonalat, ami Szegedet a szó igazi értelmében európai rangú fesztiválvárossá emeli.

Ennek eléréséhez azonban a támogatás fokozására, a jóindulat növelésére is szükség van. S reméljük, az elkövetkezendőkben egyikben sem lesz hiány, hiszen *jó úgyról van szó, országos úgyról van szó.*

PAPP ZOLTÁN